

'Alles gaat over sex tegenwoordig'

Lezersbrieven als kleurrijke facetten van het verleden.

Een mentaliteitshistorische mozaïek van het denken over seksualiteit en sekse in Humo's Open Venster sinds 1960.

Emilie Deblock

'Alles gaat over sex tegenwoordig.' Het is een zinnetje dat ons zo vertrouwd in de oren klinkt. Het roept het beeld op van een (groot)ouder die verontwaardigd zijn tv uitknijpt of hoofdschuddend een tijdschrift dichtklapt, eens diep zucht en weemoedig terugdenkt aan 'hun' tijd, 'toen de lucht nog schoon was, en seks vies'. Het citaat waaraan dit artikel zijn naam dankt, is afkomstig uit een lezersbrief aan het weekblad *Humo* uit 1965, waarin een lezeres protesteert tegen een uitzending van het programma *Penelope*. Het doorprikt meteen een mythisch ballonnetje van de seksuele revolutie in het collectieve geheugen van de jaren zestig. Tegelijk maakt deze titel ook duidelijk welke plaats seks gaan innemen is in het alledaagse leven na 1960. Ook buiten het bed, komt men seksualiteit op vele plaatsen en tijdstippen tegen...

1. Inleiding

In januari 1960, aan de vooravond van de veranderingen die men later 'de seksuele revolutie' zou gaan noemen, verschijnt in *Humo* onder de titel 'Schande' volgende lezersbrief:

Ik ben een moeder van drie kinderen, respectief 2 x 17 en 15 jaar oud. Ik ben absoluut niet preuts en leer mijn kinderen te houden van alles wat goed en mooi is. Voor een mooi naakt beeld of een mooi schilderij doe ik hun de ogen niet sluiten. Maar wat de kledij van de dansers op het TV-scherm betreft, dat loopt tegenwoordig de spuigaten uit. De maillots zijn zo spannend en doorschijnend, dat het werkelijk een schande is, en de slips die ze er onder dragen zijn zo belachelijk klein, dat het meer een provocatie lijkt. Dat is pornografie, noch min, noch meer.'

Mevrouw D.B., Wommelgem.' [sic](')

Zelfs voor oudere lezers zou eenzelfde brief anno 2004 waarschijnlijk nog ouderwets aandoen. Wij zijn meer gewoon dan 'spannende, doorschijnende slips' hoor ik u denken. Inderdaad, vandaag de dag worden relaties op tv uitgetest: partners worden gescheiden van elkaar, maar krijgen in ruil een strand, tien begeerlijke vrijgezellen en drank. De kijker kan slechts tot één conclusie komen: geen enkel

geselecteerd koppel doorstaat de test. Ook mogen wij de bewoners van het Big Brother-huis (live!) begluren als zij zich onder de dekens eventjes laten gaan... Hoewel vele mensen het verwerpelijk vinden wat er in deze programma's gebeurt, wordt er wel gretig naar gekeken en druk over gespeculeerd. Aan de schaarse kledij die de deelnemers dragen, wordt door de meeste mensen allang geen aanstoot meer genomen. Pornografie heeft voor een groot deel van de Vlamingen een andere, meer extreme en gewelddadigere invulling gekregen. In de veertig jaar die tussen bovenstaande brief en 'Temptation Island' liggen, moet er één en ander veranderd zijn in 'wat kan en niet kan'. Toch is dergelijke lezersbrief niet ondenkbaar in de 21ste eeuw. Mensen reageren nog steeds op wat voor hen 'te ver gaat', ook al gaat dat dan misschien niet meer over spannende slips. De grens van 'wat kan en niet kan' geeft nog steeds aanleiding tot spanningen. Lezersbrieven zijn er om lucht te geven aan deze, maar ook andere ongenoegens.

2. Probleemstelling

In mijn licentiaatsverhandeling heb ik geprobeerd om een opvallende en recente episode in de geschiedenis van de seksualiteit te benaderen vanuit een nieuwe invalshoek. Weg van de 'platgetreden paden' wilde ik de mythe van de seksuele revolutie en de daaropvolgende decennia toetsen aan een onontgonnen goudmijntje voor de mentaliteitsgeschiedenis: lezersbrieven. Brieven waarin mensen reflecteren over wat zij belangrijk vinden, wat hen boos maakt, wat hen gelukkig maakt, kortom wat hen bezighoudt en waarom. Lezersbrieven zijn tijdsdocumenten vastgeprikt op het prikbord van een bepaalde periode. Als we die prikborden naast elkaar gaan leggen, vinden we veranderende patronen die misschien corresponderen met verschuivingen in de maatschappij. Op die prikborden hangen niet alleen briefjes die een bepaalde mentaliteit weerspiegelen, er hangen ook conservatieve en progressieve meningen tussen, een mengelmoes dus. Dit zorgde ervoor dat het parcours dat ik volgde in mijn onderzoek vol zijsprongen zat en tegelijk dat mijn verhaal steeds opnieuw in verschillende mentaliteitshistorische laagjes uitklapte.

Het waren enkel de brieven rond seksualiteit waar het mij om te doen was en dat had twee redenen. Niet alleen heeft enerzijds het concept seksualiteit tijdens de laatste decennia in een snel tempo een belangrijke wijziging doorgemaakt, anderzijds is het ook een thema dat aansluit bij wat ik de 'alledaagse' geschiedenis zou durven noemen. Geen neerbuigende term, integendeel. Seksualiteit maakt zo'n belangrijk deel uit van een mensenleven, dat je er bijna niet aan voorbij kunt. Op die manier is/was het ook een heel dankbaar onderwerp.

We zeiden het al: spannende slipjes blijken niet altijd pornografisch te zijn. De maatschappij, haar mensen en hun opvattingen evolueren. Ook over seksualiteit. Volgens opvattingen die zich in de jaren zestig begonnen te verspreiden, had seksualiteit, in tegenstelling tot de toen gangbare opvatting, veel minder te maken met de natuur dan werd gedacht. Meer nog, door de seksualiteit werd het leven van mensen gedetermineerd. Het stond dus niet los van onszelf, de mens, nee, we hadden het zélf uitgevonden. Foucault was één van de eersten om dit onder woorden te brengen: seksualiteit en sekse waren een constructie waarmee men probeerde de Andere in de geschiedenis uit te schakelen. Hij stond eigenlijk aan de wieg van een nieuw denken dat zich verder zou ontwikkelen in de jaren tachtig en negentig: het postmodernisme. De 'Grote Verhalen' waarmee men voorheen de wereld trachtte te verklaren werden versplinterd. De oogkleppen die men ophad, werden opgetild en er werd gestreefd naar een nieuwe manier van kijken: het multiperspectief waarbinnen er aandacht was voor groepen die voorheen uit de boot vielen: vrouwen, homoseksuelen en lesbiennes, niet-Westerlingen, ...

De periode waarin we het onderzoek starten is helemaal niet onbewogen, ze is de geschiedenis ingegaan als de 'Golden Sixties' en daarmee geassocieerd de 'love and peace'. Plots, als in een sprookje, werd de wereld omgetoverd tot een plaats waarin komaf gemaakt was met een oude, christelijk geïnspireerde burgermoraal. Het is een plaatje dat graag wordt opgehangen, maar eigenlijk niet klopt. In mei '68 ging niet iedereen in communes leven en kon men niet ongestraft meerdere partners hebben. Lesbisch of homoseksueel zijn was voor de meeste mensen nog steeds een grote schande. Wat wel waar was, is dat ondermeer door een gunstige sociaal-economische situatie, in een groot deel van de hoofden van toenmalige Vlamingen een knopje werd omgedraaid. Niet volledig natuurlijk en niet bruusk, maar langzaam. En dat klikje werd verspreid, waardoor meer mensen overtuigd raakten, en het klikje werd doorgegeven aan de kinderen in de waarden waarmee ze werden opgevoed. Eén van de veruitwendigingen van het 'klikje' was de massale overschakeling in Vlaanderen op een betrouwbaar anticonceptiemiddel: de pil. Langzaam, meer fluisterend dan roepend, meer slenterend dan lopend ging men seksualiteit positiever gaan waarderen.⁽²⁾ Als men over 'de seksuele revolutie' spreekt, dan bedoelt men meestal deze periode die startte in de jaren zestig. Voorheen waren er echter al twee bescheiden revoluties geweest: één op het eind van de negentiende eeuw en één tussen de twee wereldoorlogen. De maatschappij veranderde niet van de ene dag op de andere, maar het was voor veel mensen wel duidelijk dat er verandering op til was of zoals Hobsbawm het stelt: 'Voor tachtig percent van de mensheid eindigden de Middeleeuwen plotseling in de jaren vijftig, of misschien beter gesteld: men voelde dat ze eindigden in de jaren zestig.'⁽³⁾

(2) Zie hiervoor HOOGHE (Marc), *Aspecten van het discours inzake seksuele moraal: Vlaanderen 1955-1980*, Gent, R.U.G., 1987 en HOOGHE (Marc) en JOORIS (Ann), *Golden sixties. De gouden jaren in België (1958-1973)*, Gent, Ludion, 1999.

(3) HOBBSAWM (Eric), *Een eeuw van uitersten. De twintigste eeuw 1914-1990*, Utrecht, Het Spectrum, 1995, p. 336.

Sommige wetenschappers, zoals Koen Raes, stappen af van het idee dat de veranderingen als een seksuele 'bevrijding' moeten worden gezien. Meer zelfs, zij beweren dat de vroegere angst voor seksualiteit opnieuw op de proppen komt, maar nu in een andere vorm. Ze verwijzen dan naar het toenemende seksuele geweld dat wordt gebruikt tegenover kinderen en vrouwen. Volgens hen heeft er zich geen nieuwe seksuele ethiek ontwikkeld als vervanging voor de traditionele moraal die gebaseerd was op angst en verbod. En het nieuwe individuele denken, dat zich op de resten van de traditionele moraal heeft genesteld, zorgt voor negatieve gevolgen. (4)

De keuze om enkel en alleen *Humo* te bestuderen was niet toevallig. *Het Open Venster*, de lezersrubriek in *Humo*, is zeker in de belangrijkste beginjaren van het onderzoek niet te vergelijken met andere tijdschriften. Hier was immers week na week een boeiende polemiek aan de gang tussen de lezers en *de Man in het Venster*, die begeesterd werd door de al even illustere Willy Courteaux. Diens enthousiasme zorgde ervoor dat er voortdurend gedebatteerd werd binnen de rubriek, zodat, zo zei hij zelf, 'de waarheid aan het licht zou komen'. (5) Daarnaast is het ook zo dat de geschiedenis van *Humo* door een aantal van mijn voorgangers is uitgediept, wat me de mogelijkheid gaf om mijn vaststellingen meteen te gaan contextualiseren binnen de specifiek historische context van *Humo*. (6) De keuze voor slechts één tijdschrift had als voordeel dat ik mij volledig kon toeleggen op mijn selectie brieven en deze ook diepgaand kon gaan analyseren.

Concreet wilde ik nagaan of deze lezersbrieven als een spiegel beschouwd kunnen worden voor de maatschappelijke verschuivingen van de laatste veertig jaar op het gebied van seksualiteit. In een kwantitatief deel peilde ik naar wat de mensen precies vertelden op welk moment. Het voorkomen van een bepaald onderwerp zegt immers iets over wat op dat moment belangrijk is. (7) Het kwalitatief onderdeel wilde ingaan op wat gezegd wordt in de lezersbrieven en het achterliggende denken blootleggen. Op die manier gingen we graven in de opvattingen van een bepaalde tijdsgeslacht.

3. 'Waarom vraag ik u, waarom toch moet elke zeep X, badkuip Y of kous Z vergezeld zijn van ontuchtige en zinneprikkende, halfnaakte vrouwenlichamen?' (8) De lezersbrief in *Humo's* Open Venster

3.1. De lezersbrief

Lezersbrieven zijn zo alleedaags dat nauwelijks bij het fenomeen wordt stilgestaan, noch door de lezers, noch door de uitgevers en redacteurs. Nochtans is de lezersrubriek een graag gelezen onderdeel van een

(4) RAES (Koen), 'Erotische deugdzaamheid en seksuele etiquette. Over de onvolmaaktheid van de seksuele revolutie' In: *Alert*, 1997, vol. 23, nr. 3, pp. 15-16 en CARLIER (Bob), 'De seksuele revolutie: een mythe. Over evoluties in het denken over seksualiteit.' In: CARLIER (Bob), *Diep en duizendvoudig leven: bijdragen over seksualiteit en ethiek*, Brussel, VUBpress, 1993, p. 211 (en verder).

(5) HUMO Nr. 1018 (10/03/1960)

(6) *Humo* vormde al ettelijke keren een dankbaar onderwerp voor scripties in verschillende studierichtingen. Meteen wil ik hier een kritische noot aan toevoegen. *Humo* is in de laatste jaren, vooral door zijn hoofdredacteur Guy Mortier, uitgegroeid tot een soort van 'cultblad'. Niet alleen zijn het blad en de 'mens' met elkaar verbonden geworden, ook wordt het blad soms boven zijn concrete historische waarde getild, waarvoor onderzoekers, zoals ik, zich terecht moeten hoeden. Ik had soms vragen bij het lezen van sommige studies en andere artikelen over de lyrische manier waarop dikwijls over *Humo* en zijn (vroegere) hoofdredacteur wordt geschreven.

(7) Ik moet hierbij meteen vermelden dat ik er me terdege van bewust ben dat *Humo* en vooral *Open Venster* heel sterk aan de actualiteit gebonden is. Vandaar dat ik de resultaten ook niet als hard cijfermateriaal gebruik, maar eerder als een leidraad voor het kwantitatieve deel. Toch geloof ik dat de tellingen gespreid over veertig jaar wel degelijk iets kunnen zeggen over de veranderingen in de maatschappij, zoals zal blijken in de bespreking van de grafieken.

(8) HUMO Nr. 1309 (07/10/1965)

krant of tijdschrift. Ongeveer 80% van de mensen die een krant lezen, neemt de lezersrubriek door. ⁽⁹⁾ Het unieke karakter van de lezersrubriek van *Humo* in de jaren zestig tot tachtig zorgde voor een grote aantrekkingskracht. Bovendien: 'Mensen hebben een instinctieve impuls te reageren op zaken die hen tegen de borst stuiten of waarmee ze het oneens zijn. Maar de meeste schrijven dan niet, en zijn tevreden als ze een brief lezen die hun mening vertolkt.' ⁽¹⁰⁾

Lezersbrieven kunnen gedefinieerd worden als 'neergeschreven reacties van lezers van kranten en tijdschriften waarin de lezer zich wil uitdrukken over de inhoud van die periodiek, over toestanden die hem ver of nabij gelegen omringen of op één of andere manier beroeren. Hij wil hierbij zijn mening uitdrukken, een standpunt aanvallen of verdedigen, commentaar geven of de berichtgeving verduidelijken of aanvullen, feiten in vraag stellen of aanklagen, enz... met als uiteindelijke bedoeling gehoor te vinden bij de redactie en de lezers.' ⁽¹¹⁾ Een lezersrubriek moet dus onderscheiden worden van een adviesrubriek waarin technische informatie (in het geval van vakbladen) of meer algemeen advies (van hulp bij liefdesverdriet tot juridisch advies) verstrekt wordt. In de acht onderzochte jaren is er slechts één brief waarin specifiek om hulp wordt gevraagd. ⁽¹²⁾

3.2. Het Open Venster en De Man in het Venster

Vóór *Open Venster* waren er nog andere interacties met het lezerspubliek. Aanvankelijk gebeurde dit in de *Radiokoerier* waar men terecht kon met vragen omtrent radiotoestellen. In 1946 kwam daar een rubriek voor vragen van psychologische, geestelijke, familiale en godsdienstige aard bij, die beantwoord werden door 'mevrouw Clara' (een schuilnaam van de hoofdredacteur). Daarnaast bestond in *Humo* ook nog een 'Brug' met contactadvertenties. Tegen 1960 waren al deze rubrieken verdwenen. De eerste lezersbrief verschijnt op 3 juli 1955, ⁽¹³⁾ het blad bestaat dan al een goeie 20 jaar. Bovenaan de rubriek zit een grappig mannetje met een lange neus achter een typmachientje naast het open raam waardoor de brieven kunnen komen binnenwaaien, *De Man in het Venster*. Het wordt later het alter ego van Willy Courteaux, die zich in de beginjaren van *Humo* ook uitgaf als Professor Scherpius en Max Helder. Courteaux heeft jaren, tot op het einde van zijn *Humo*-carrière in 1989, het *Open Venster* geredacteerd. ⁽¹⁴⁾ Toen hij op 1 maart 1947 begon te werken voor de uitgeverij was er nog geen redactie en bestond (toen nog) *Humoradio* nog hoofdzakelijk uit vertalingen van het Franstalige *Le Moustique*. Aanvankelijk verzorgde een collega van Courteaux de rubriek *Open Venster*. Van zijn hand verschenen grappige en ironische commentaren, waarmee hij de lezer nooit voor het hoofd stootte. Dat veranderde toen Courteaux de lezersrubriek overnam: 'Wanneer er brieven binnenkwamen met ideeën of opinies waar ik het niet mee eens was,

(9) Voor tijdschriften heb ik geen cijfers gevonden, maar we kunnen er van uit gaan dat ook hier een groot deel van de mensen de rubriek leest. VAN DER COELDEN (Kris), *Selectie en verwerking van lezersbrieven in functie van de commerciële en politiek-ideologische doelstelling van de krant*, Gent, R.U.G., 1988, p. 28.

(10) Interview met Willy Courteaux, 15/03/2004.

(11) VAN ONSEM (Luc), *Belang en betekenis van de lezersbrief: historische en theoretische benadering van het verschijnsel lezersbrieven met praktische toepassing op de weekbladpers in Vlaanderen*, Leuven, K.U.L., 1981, pp. 33-35.

(12) HUMO Nr. 1051 (27/10/1960). Brief waarin de brieveschrijver een oproep doet aan de lezers om hun mening te geven over 'een verloving van een meisje van 18 en een jongen van 26' met de vraag of het leeftijdsverschil te groot is.

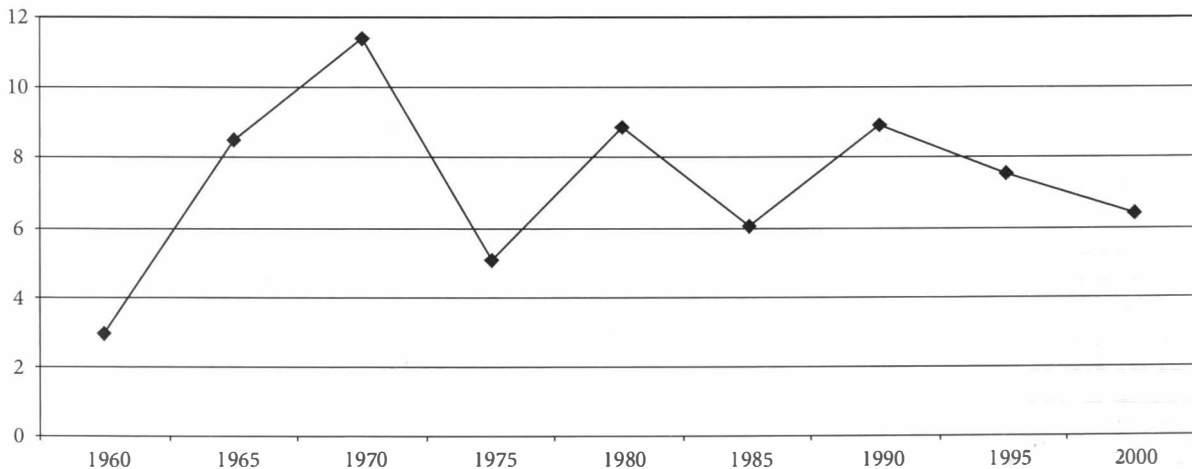
(13) HUMORADIO nr. 773 (03/07/1955). De datum komt niet overeen met wat Willy Courteaux daarover zegt. Volgens hem moet de rubriek eerder verschenen zijn, maar ik heb haar in de *Humo's* niet eerder gevonden.

(14) VAN ONSEM (Luc), op.cit., pp. 137-138.

dan zei ik op een weliswaar beleefde, maar kordate toon wat ik daarover dacht, en waar de denkfout lag. [...] Ik ben niet iemand die bereid is om naar de mond van iemand anders te praten, om bij hem in het geveel te komen.' (15) Het karakter kreeg met de komst van Courteaux als *Man in het Venster* een andere wending. Omdat *Humo* als eerste de televisieprogrammering ging afdrukken toen de televisie zijn intrede deed, gingen volgens Courteaux veel meer, maar ook veel mondigere mensen het blad lezen. Hierdoor werd het *Open Venster*, maar ook de *Man*, geprikkeld en gingen er steeds meer mensen deelnemen aan de discussies. Het grote succes lag ook in het feit dat Courteaux zich ging mengen in de discussies, wat voor vele mensen een stimulans betekende om een brief te gaan schrijven. 'Ik herinner mij een lezer, met een opinie waarvan hij dacht dat ik het er niet mee eens zou zijn, [...] aan het einde van zijn brief schreef: "en geef me daar nu maar eens een krachtig antwoord op"'. Eind jaren zeventig werden de commentaren steeds minder, om midden de jaren tachtig bijna volledig te verdwijnen. Volgens Courteaux werd de lezersrubriek saaier, wat volgens hem gedeeltelijk kwam omdat in *Humo* steeds minder artikels verschenen die aanleiding gaven tot polemieken.

Ingrepen van bovenaf zijn volgens Courteaux zelden gebeurd. Eén keer had René Matthews (directeur van uitgeverij Dupuis) een zinnetje toegevoegd aan een antwoord van Courteaux, waardoor het leek alsof Courteaux zich negatief uitliet over homoseksualiteit. Met

Procentueel aantal brieven over seksualiteit t.o.v. het totaal aantal brieven

pretlichtjes in de ogen vertelt Courteaux: 'Ik ben toen naar Mr. Matthews gestapt en ik heb hem gezegd: "Mr. Matthews, u hebt aan mijn tekst geknoeid en dat is een lezer opgevallen. Ik publiceer nu een rechtzetting. Wee u als u mijn tekst wijzigt." Ik had het natuurlijk iets zachter geformuleerd maar daar kwam het op neer (glimlacht).'

(15) Interview met Willy Courteaux, 15/03/2004.

Hoewel ook bepaalde hoofdredacteurs niet altijd akkoord gingen met wat Courteaux schreef, werd er volgens hem nooit aan zijn tekst geraakt. (16)

Inhoudelijk zijn er drie onderwerpen die Courteaux zich herinnert, die echt als een breekijzer hebben gefungeerd: Vietnam, de apartheidsbeweging en homoseksualiteit. (17) Dit laatste onderwerp kwam op gang toen Will Ferdy in het programma *Inspraak* op 4 december 1970 zijn publieke coming-out deed en de week voordien met een artikel in *Humo* verscheen: 'Zo-zijn is niet zo anders'. (18) 'Dat is een polemiekie geweest zonder einde, waarin ik overstelpt werd door scheldbrieven. Ik herinner mij één brief omdat ik die zo amusant vond. Hij was van een dame die het erg vond dat ik homoseksualiteit verdedigde. Ze schreef: "U komt soms op televisie en ik zie aan de donkere balken onder uw ogen, dat u een losbandig leven leidt." (glimlacht).' (19)

Over de acht steekproefjaren gaat gemiddeld 7% van het totale aantal brieven dat gepubliceerd wordt over seksualiteit. Er wordt dus over heel wat meer gesproken dan alleen seksualiteit. De brieven zijn ingebed in een algemeen maatschappelijk debat. Bovendien kunnen we op die manier ook een beetje uitgommen in het plaatje dat er in de jaren zestig plotseling massaal over seksualiteit werd geschreven. Het is wel duidelijk dat er zich in die jaren een stijging van het aantal brieven voordoet (van ongeveer 3% naar 11% van de brieven).

3.3. Psychologisch aspect van de lezersbrief

Vele onderzoekers hebben zich al gebogen over de vraag waarom mensen brieven schrijven naar tijdschriften en kranten. Tegelijk lijkt het alsof het antwoord voor de hand ligt. Toch is het niet zo eenvoudig. Men erkent twee groepen briefschrijvers: de 'instrumentale', die zichzelf willen doen uitkomen in hun brieven, en de 'expressieve' schrijvers, die genoeg vinden in het schrijven zelf. Ook Willy Courteaux ondervond dit onderscheid: 'Ook in *Open Venster* had je 'vaste klanten' die je van ver kende, je hoefde de enveloppe nog niet open te doen om te weten van wie ze was. [...] Mensen die zich gedrukt wilden zien. Het waren echter niet altijd de interessantste mensen.' (20)

3.4. De lezersrubriek als drager van de publieke opinie

De representatie van de publieke opinie in de lezersrubriek hangt nauw samen met het idee van het democratische karakter van de lezersrubriek. Samen vormen ze het onderwerp van verhitte discussies in de communicatiewetenschappelijke wereld en een cruciaal punt voor deze verhandeling. De lezersrubriek wordt in se gezien als een democratische instelling, omdat zij de indruk geeft dat iedereen zijn mening kan insturen en op die manier deelnemen aan het

(16) Onder andere met Jef Anthierens en Guy Mortier had Willy Courteaux wel eens meningsverschillen. Interview met Willy Courteaux, 15/03/2004.

(17) DE CONINCK (Herman) en PIRYNS (Piet), *art.cit.*, p. 153 en interview met Willy Courteaux, 15/03/2004.

(18) s.n., 'Zo zijn is niet zo anders' In: HUMO Nr. 1578 (03/12/1970)

(19) Interview met Willy Courteaux, 15/03/2004.

(20) Interview met Willy Courteaux, 15/03/2004.

debat. ⁽²¹⁾ We zagen echter hierboven al dat brieven met een emotionele ondertoon meer kans hebben om gepubliceerd te worden dan andere, onder meer omdat dramatische taal en een emotioneel verhaal de lezers meer raken dan een abstracte beschouwing over de politiek of de maatschappij. Daarnaast worden ook brieven van individuen geprefereerd boven die van (actie)groepen. ⁽²²⁾

Wahl-Jorgensen kadert deze houding tegen de achtergrond van drie visies op de publieke sfeer: de *dialogist publicity*, waarbij de democratische dialoog centraal staat, de *activist publicity*, die vooral aandacht heeft voor de confrontatie van verschillende actiegroepen en hun politieke ambities, en ten slotte de *exhibitionist publicity*, waarbij de individuele kwaliteiten voorop komen te staan. ⁽²³⁾ De *dialogist publicity* wordt in de optiek van de lezersbrief gezien als de theoretische basis waarop de lezersrubriek steunt. De manier echter waarop de redactie omgaat met lezersbrieven, ondermijnt zowel de *dialogist publicity* als de *activist publicity*. Ze prefereert immers persoonlijke en emotioneel geladen brieven en werkt zo de *exhibitionist publicity* in de hand. Hoewel deze houding geen democratische dialoog aanwakkert, is ze niet noodzakelijk negatief omdat ze sociale solidariteit kan doen ontstaan. ⁽²⁴⁾

In een reclameboodschap uit 1960 wordt duidelijk dat *Open Venster* voor *Humo* niet zomaar een lezersrubriek is: 'HUMO is het enige onafhankelijke weekblad voor radio en televisie. Over alle partijen heen richt het zich tot de moderne Vlamingen die zich via HUMO ongecensureerd kunnen uiten. Want HUMO brengt iedere week het Open Venster: een rubriek waarin iedere lezer de gelegenheid krijgt om te vertellen wat hij op het hart heeft. Schrander wezen: HUMO lezen.' ⁽²⁵⁾ *Humo* lijkt dus zeker tot de jaren tachtig een atypische lezersrubriek te bezitten met een grote populariteit. Courteaux heeft zo zijn methode om de lezersrubriek samen te stellen.

1. De lengte: hoe korter de brief, hoe meer kans om gepubliceerd te worden;
2. Discussies die te lang aansleepten werden gesloten. Wanneer er toch brieven binnenkwamen die nieuwe elementen aanbrachten, werden deze nog gepubliceerd;
3. Anonieme brieven en brieven met lasterlijke aantijgingen werden in geen geval gepubliceerd; ⁽²⁶⁾
4. 'Brandende brieven' kregen voorrang op brieven die niet zo zeer aan de actualiteit gebonden waren; die werden dan ingepast als er ruimte beschikbaar was. Uit de pro- en contrabrieven werden deze geselecteerd die het meest volledig en best geargumenteerde waren;
5. Het fenomeen beroepsschrijver werd zonnig afgezwakt.

(21) WAHL-JORGENSEN (Karin), 'Letters to the editor' In: *Peace Review*, 11, nr. 1, 1999, p. 53.

(22) WAHL-JORGENSEN (Karin), 'Letters to the editor as a forum...', p. 304.

(23) id.

(24) WAHL-JORGENSEN (Karin), 'Letters to the editor as a forum...', pp. 305-309.

(25) ROGGEN (Hendrik), *Het weekblad HUMO: een doorlichting (1936-00). Casestudie: inhoudsanalyse (1990-00)*, Gent, R.U.G., 2001, p. 63.

(26) In het interview zei Courteaux dat hij eigenlijk niet zoveel anonieme brieven kreeg of hij zich dat althans niet kon herinneren.

Daarnaast gold dat enkel de interessantste brieven werden gepubliceerd, dat er diversiteit moest zijn en dat er niet te veel brieven met dezelfde stellingen naast elkaar mochten worden geplaatst.⁽²⁷⁾ Hiermee gaf Courteaux eigenlijk een 'bloemlezing' van wat voor brieven er binnengekomen waren die week.

In een Amerikaans onderzoek wilde men nagaan in hoeverre de belangstellingspunten van lezersbriefschrijvers overeenkwamen met een algemene opiniepeiling van de Noord-Amerikaanse bevolking. De resultaten van de enquête lagen volledig in de lijn van die van de analyses. Lezersbrieven kunnen dus de meningen en interessepunten van een bevolking in een bepaalde periode aan het licht brengen.⁽²⁸⁾

4. Cijfertjes

4.1. De ondertekening

De ondertekening van een brief is een belangrijk element in de reconstructie van het profiel van de lezer. Deze kan immers variëren van anoniem tot een volledige ondertekening met naam en adres. Anonieme brieven worden, zoals in vele kranten en tijdschriften, niet gepubliceerd. Er zijn echter een heel aantal ondertekeningen waaruit men helemaal niets kan afleiden zoals pseudoniemen, initialen of letters als X. Uit onderzoek is bovendien gebleken dat briefschrijvers veel scherper uit de hoek komen als ze onder een schuilondertekening schrijven dan als ze hun echte naam gebruiken.⁽²⁹⁾ Bij *Humo* werd de ondertekening bepaald door de lezer zelf. Als deze vroeg om anoniem te blijven, werd onder de brief 'Naam en adres bekend (op de redactie)' vermeld. In de beginjaren echter schreven de mensen onder een omschrijving (zie tabel).

Uit de grafiek hierna blijkt dat het eerst populair was om de brief met een omschrijving te ondertekenen, maar langzaamaan gaat men ondertekenen met de volledige naam. Naarmate de tijd vordert, vinden mensen het dus minder erg om uit te komen voor een bepaalde mening onder hun volledige naam.

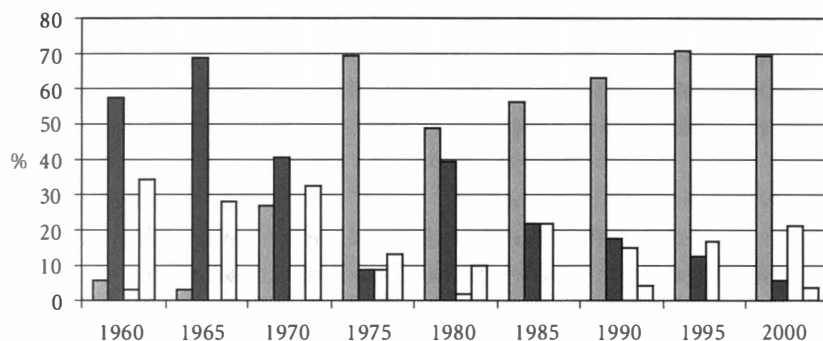
De betitelingen op zichzelf zijn boeiend, want ook hier zien we veranderingen. Vooral in de beginperiode duiken de benamingen 'moeder' en 'huismoeder' heel vaak op en verdwijnen bijna definitief na 1970. 'Mevr.' wordt vaak als voorvoegsel gebruikt om expliciet aan te duiden dat de briefschrijfster vrouwelijk is. Aangezien men, volgens Willy Courteaux, de vraag van de schrijver volgt, lijkt het mij dan ook dat de schrijfsters zelf aangaven 'Mevr.' toe te voegen aan hun naam of initiaal. Deze toevoeging blijft bestaan tot in 1980. Nadien gaan steeds meer mensen hun naam voluit vermelden, waardoor de toevoeging overbodig wordt. Student is een betiteling die tot 1970 gere-

(27) Interview met Willy Courteaux, 15/03/2004.

(28) VAN ONSEM (Luc), *op.cit.*, pp. 72-73.

(29) VAN ONSEM (Luc), *op.cit.*, p. 46.

Procentuele verdeling naar de aard van de ondertekening

■ Naam, eventueel adres en plaats

■ Initialen

□ X. of 'Naam en adres bekend'

□ Omschrijving

1960	Moeder; meisje; twee meesjes; teenager; mevr.; babydoll; huismoeder; student; sinjoor.
1965	Stemmen van het volk; mevr.; Een vrouw uit het volk; Een gezonde stem uit het volk; moeder; student; strandbewoner; tiener.
1970	Filmvriend; supporter Eddy Merckx en Racing White; Argusoog; mevr.; een grootmoeder die bang is voor de toekomst van haar kinderen; nosdob; iemand die trouw als zijn hoofdprincipe houdt; liefhebbende ouders; student; nand; tipsy; zestiger; kritisch onderwijs; huismoeder; pessimist; weetgierig; Mej.
1975	Mevr.; Een gescheiden vader; Een naturistengezin.
1980	Mevr.; Multiple-filist; Rebel uit Diest die hetzelfde voelt.
1985	Werkloos socioloog.
1990	Medisch ethicus; auteur, cineaste; arts-directeur.
2000	Bertje; secretaris-generaal.

geld voorkomt, soms alleen, soms ook de naam, initiaal en/of de studies. Student-zijn moet in die periode ook een soort status geweest zijn. Het is immers in de jaren zestig en zeventig dat de generatie- en kenniskloof begint te ontstaan tussen de studerende jeugd en hun ouders. Niet alleen was het kunnen studeren een teken van welvaart, bovendien werd student-zijn, zeker op het einde van de jaren zestig, geassocieerd met een hoger politiek bewustzijn. ⁽³⁰⁾

(30) HOOGHE (Marc) en JOORIS (Ann), *op.cit.*, p. 25.

4.2. Thema's

De brieven werden opgedeeld in verschillende themata. Zeker in de jaren zestig en zeventig zijn de brieven die discussieerden over wat op televisie verscheen met betrekking tot seksualiteit, sterk vertegenwoordigd. Aanvankelijk waren dit klachten over een teveel aan 'seks' of 'naakt'. Later evolueerde dit naar klachten over verkeerde beeldvorming (vooral in de jaren tachtig, negentig). De categorie die volgt in het rijtje is de categorie 'Seksualiteit door een postmoderne bril' waarin er aandacht is voor de vrouwenproblematiek en de holebi's. Deze categorie wordt vooral in de jaren zeventig heel belangrijk. Dit moet verklaard worden vanuit de emancipatiebewegingen die ingang vonden in die periode. Ook Willy Courteaux haalde het al aan dat in *Open Venster* ruimte was om over homoseksualiteit te praten. Ten slotte is ook de categorie 'Seksueel geweld' heel belangrijk.

Wat vooral opvalt is dat 'het debat', dit wil zeggen de verzamelde brieven over seksualiteit, zich in de tijd gaat vertakken. Waar in het begin van de onderzochte periode de brieven geconcentreerd waren in een aantal rubrieken, namelijk 'Venster op de seksuele wereld?' en over 'Wat kan en niet kan', eindigen we in 2000 met een waaier aan onderwerpen. Waar het zich dus in het begin voornamelijk concentreerde rond één thema, wordt er nu ook over allerlei zij-aspecten gediscussieerd. Ook negatieve aspecten komen nu aan bod, zoals seksueel geweld, en we zien ook dat de maatschappij op een bepaald moment wordt uitgedaagd op het vlak van pornografie en andere aspecten van de seksuele commerciële industrie. In de jaren tachtig koppelt AIDS seksualiteit aan de dood. Nieuwe technologie zorgt voor nieuwe ethische vragen, onder meer in verband met biotechnologie.

4.2.1. Een venster op de seksuele wereld? *Open Venster en seksualiteit in de media.*

Humo is jarenlang hét blad om te reflecteren over televisie, omdat het als eerste de televisieprogramma's ging afdrukken. Het wonderbakje speelde in de jaren zestig en zeventig een belangrijke rol om in *Humo* een debat over seksualiteit te ontketenen. Naar aanleiding van bepaalde programma's werden woedende, begrijpende, positieve en negatieve brieven naar de rubriek gestuurd, waaruit een discussie ontstond waarin Willy Courteaux zich niet onberoerd liet. We kunnen dus wel stellen dat *Humo* een uitstekende plaats was voor de reflectie van de maatschappij over seksualiteit. Er was sprake van dialoog, aangewakkerd door een scherpe Man in het Venster.

Er werd echter niet alleen over televisie gediscussieerd, ook wat in *Humo* zelf verscheen, in het *Open Venster*, maar ook in de redactionele ruimte, lag onder vuur. Ook werd gereageerd op de vertoning van bepaalde films. De documentaire 'Woodstock' bijvoorbeeld, over

het gelijknamige festival, lokte heel wat reacties uit: niet alleen van jongvolwassenen, die niet naar de film mochten gaan kijken, maar ook van verontwaardigde volwassenen die vonden dat het niet kon of juist wel kon.

In 1965 situeren bijna 88% van de brieven zich in deze categorie. In 1970 daalt het onder de 30% en in de jaren tachtig zelfs onder de 20%. In de jaren 1995 tot 2000 stijgt het aantal brieven weer lichtjes. In deze periode zien we de naam 'Jammers' geregeld opduiken. Deze controversiële televisiemaker bracht spraakmakende reportages op de buis, die niet bij iedereen in goede aarde vielen.

De media dragen, met de televisie voorop, een belangrijke maatschappelijke kracht in zich. Met de komst van de televisie werden mensen geconfronteerd met ideeën en opinies, die niet noodzakelijk strookten met hun opvattingen, in tegenstelling tot de kranten die zij kochten. Bepaalde programma's gaven aanleiding tot hevige polemieken zoals bijvoorbeeld de uitzending 'Het gelukkige gezin, jij + ik = wij' gepresenteerd door Paula Semer. Maar ook de publieke coming-out van Will Ferdy in 1970 en recent die van K's Choice-zangeres Sarah Bettens zorgden voor polemieken. Natuurlijk evolueert de aard van de brieven. In 1970 neemt nog iemand aanstoot aan het feit dat de Witte in het feuilleton 'Wij heren van Zichem' in zijn blootje op het scherm verschijnt, anno 2000 nemen mensen aanstoot aan Big Brother.

'Naakt

Als moeder van 6 kinderen (van 7 tot 18 jaar) zou ik graag protesteren tegen bepaalde tonelen uit het feuilleton "Wij heren van Zichem" van 22 februari. Het was zeker niet nodig twee naakte jongens op het scherm te brengen om dit programma te 'versieren'. Denk maar niet dat ik van 't jaar 1900 ben. Mijn kinderen worden door mij degelijk ingelicht als er een probleem is. Maar zo'n spektakel vertonen gaat toch een beetje buiten de perken en ik begrijp de ouders van deze jonge acteurs niet die toegelaten hebben dat hun zoon zo gefilmd werd. Denkt u niet dat de tijden al moeilijk genoeg zijn voor de jeugd, zonder dat de BRT er nog een schepje moet bijdoen? Thuis zullen wij dit feuilleton niet meer volgen. Ik ben afkerig van zo'n schouwspel. Zie daar waar de BRT aan toe is! Mevr. D.S., Kortrijk' (31) [sic]

Maar ook wordt de klemtoon dikwijls verlegd naar een verkeerde beeldvorming. Aspecten van seksualiteit mogen dan wel op televisie komen, men gaat vaak niet akkoord met de manier waarop dat gebeurt. Hoofdzakelijk is dat de verkeerde beeldvorming van eerst vrouwen en later die van holebi's die aangeklaagd wordt.

4.2.2. Seksualiteit door een postmoderne bril

De titel van deze categorie is ontleend aan de gedachte dat seksualiteit voordien hoofdzakelijk werd gezien vanuit een eenzijdig perspectief en doorbroken werd door de postmoderne kritiek. Hier hebben we aandacht voor twee van de identiteiten die de laatste veertig jaar gevochten hebben voor hun plaatsje in de maatschappij.

Niet toevallig verschijnen het meeste aantal brieven over vrouwen-emanipatie in de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig. Het is immers de periode dat de vrouwenbeweging aan een revival toe is. In *Humo* is er niet alleen aandacht voor de vrouwen, ook mannen komen aan het woord. Zij kunnen ook het slachtoffer worden van de maatschappij. De brieven over/van mannen zijn dan ook allemaal negatief. Vanaf de jaren zeventig komen er barstjes in het ideaalbeeld van het huwelijk als instelling, maar echtscheiding blijkt niet dé oplossing te zijn voor problemen. In 1965 verschijnt de eerste brief die handelt over holebi-seksualiteit en sindsdien blijft het onderwerp steeds aanwezig. Het progressieve kader dat *Open Venster* biedt om over dit onderwerp te praten, heeft ook veel te maken met Courteaux, die homoseksualiteit van meet af aan verdedigd heeft, en met de linkse koers die *Humo* op dat moment uitging.

4.2.3. Seksueel geweld

Brieven over dit onderwerp beginnen te verschijnen vanaf 1975, wat opvallend is. Blijkbaar worden in de jaren zeventig ook de negatieve zijden van seksualiteit bespreekbaar. Binnen deze categorie gaan de meeste brieven over incest. Dit komt onder andere door de grote aandacht van de media voor dit onderwerp. ⁽³²⁾ Daarnaast zijn er ook brieven over verkrachting en pedoseksualiteit. Kwantitatief gezien zijn er weinig sporen van het 'post-Dutroux'-tijdperk.

4.2.4. Abortus en AIDS

Twee andere belangrijke discussies in *Humo* zijn die over abortus en AIDS. Vooral in de jaren zeventig komt dit eerste onderwerp onder de aandacht door de arrestaties van 'abortusdokters' en het schrijnende probleem van de illegale abortussen. Ook in 1975 en 1985 is er veel aandacht voor abortus, die een piek bereikt in 1990. Wanneer er in 1970 een brief verschijnt waarin iemand zich afvraagt waarom er toch zo weinig over abortus gepraat kan worden (wat zij het 'laatste taboe' noemt), komt er in de daaropvolgende weken geen enkele reactie. Wanneer daarentegen in 1990 de wet goedgekeurd wordt, breekt rond de vrijwillige koningschaponderbreking een hevige polemiek los in *Humo*.

Brieven over AIDS stromen binnen in de jaren tachtig, het moment dat het virus ontdekt wordt en de eerste ziektegevallen bekend raken. Hoewel het grootste deel van de publieke opinie goed ingelicht wordt,

(32) Deze brieven zijn bijna allemaal persoonlijke lotgevallen. Ook in 1990 is er een opstoot van brieven over incest naar aanleiding van de zaak van Notaris X, die in een artikelreeks in *Humo* beschuldigd werd van incest, maar waarover nooit volledige duidelijkheid bestaan heeft.

lijkt het voor de meerderheid van de bevolking een ver-van-mijn-bed-show. In de jaren tachtig komen de brieven dan ook enkel van homo's. Dat verandert wanneer in de media uitlekt dat ook via bloedtransfusie het virus werd doorgegeven, bijvoorbeeld in Frankrijk en Duitsland, want nu kunnen ook 'onschuldige' mensen met het virus besmet zijn. Deze kentering zien we ook in de brieven waarin er meer verscheidenheid komt. Toch blijft het in *Open Venster* een probleem van mensen in een risicogroep zoals homo's, prostituees en drugsverslaafden. Er zijn slechts twee brieven over iemand die besmet werd via bloedtransfusie.

5. De 't' van taal

Het onderzoek bestond ook uit een kwalitatief onderzoek, om de gegevens die verloren gaan in de kwantitatieve aanpak te ondervangen en zo een compleet beeld te krijgen. In deze analyse ging ik zoeken naar impliciete, verborgen boodschappen die zich tussen de regels van de brieven bevinden. Hoewel mensen die lezersbrieven schrijven bewust reflecteren over seksualiteit, vertellen zij onbewust welke mentaliteiten aan de basis liggen van hun denken. In het kwalitatieve luik ging ik op drie thema's dieper in. Dit waren 'Denken en spreken over seksualiteit', 'Emancipatie' en 'Angsten en Taboes'. Met behulp van taal- en tekstanalyses trachtte ik onderliggende mentaliteiten op te sporen en te plaatsen binnen het verhaal over seksualiteit van de afgelopen veertig jaar.

5.1. Denken en spreken over seksualiteit en sekse

Homo's zijn verwijfde nichten, genderdysforen travestieten, mannen onderdrukkers, vrouwen zijn enkel uit op geld, enz. Essentialistisch denken is van alle tijden. Gelukkig worden deze ideeën altijd wel enigszins doorbroken door genuanceerde of tegengestelde visies. Opvattingen en ideeën kunnen echter wel evolueren doorheen de tijd, maar in de bestudeerde periode komen ze meer dan ooit onder druk te staan en veranderen ze op korte termijn. Denken over 'de vrouw', 'de man', 'de andere', is eigenlijk denken over 'vrouwen', 'mannen' en 'anderen' allemaal met hun eigen verscheidenheid.

5.1.1. Denken over 'de' vrouw

We vinden een heel aantal stereotypen terug in de lezersbrieven. Opvallend is dat een aantal meningen die nu als ouderwets zouden worden afgedaan, heel lang terugkomen in de brieven.

- De vrouw als (toekomstige) moeder aan de haard

Volgens het burgerlijke ideaal is het meisje voorbestemd om een goede huismoeder te worden. Ze kan thuisblijven en zorgen dat haar kinderen opgroeien tot morele burgers van de samenleving. Sleutelwoorden zijn keuken en kind en voor de katholieken komt hier

nog Kerk bij. De opvattingen voorgehouden door Kerk en Staat komen niet meteen onder druk. Het is ook een kwestie van generaties. Mensen die voor de Tweede Wereldoorlog geboren zijn, dragen nog de waarden en opvattingen van toen.

- De vrouw als een onderdanig en passief seksueel wezen
Meisjes en vrouwen geven de toestemming voor seksuele contacten en de man gaat over tot de actie, dat is zowat kort gesteld het idee dat in bepaalde brieven nog schuilgaat. Nog in 1980 verschijnt in *Humo* een lezersbrief over het thema verkrachting waarin dit traditionele denkpatroon naar voren komt:

'[...] Geen enkele keer werd er door iemand vooropgesteld dat het *menselijk verschijnsel verkrachting* eigenlijk rechtstreeks voortvloeit uit de zeer noodzakelijke beperkingen die de mens zichzelf op seksueel gebied dient op te leggen om *zijn te groot voortplantingsvermogen* ietwat te kunnen *afremmen*. [...]

1. Is een *onervaren jonge man* die reeds een hele tijd verkeert met een even onervaren meisje, *dat hem een seksuele toenadering heeft toegestaan*, en *die* daardoor *geëxciteerd* op een moment *overgaat* tot de uiteindelijke daad terwijl zijn meisje het ontzet uitschreeuwt: "Nee! Dat niet !!" te beschouwen als een vulgaire verkrachter?
2. Is een *getrouwde man*, die met zijn echtgenote ruzie heeft gehad, en die deze ruzie, zoals dit in zoveel huishoudens gebeurt, wenst *bij te leggen in bed* maar dan stuit op *de onwil* van zijn vrouw en toch *zijn verzoenende wil doordrijft*, is die man dan een vuige verkrachter in het huwelijk?
3. Zijn vrouwen, al dan niet getrouwd, die het toegelaten hebben dat hun liefdespartner zich in een door hen beiden aanvaard liefdesvoorspel tot het uiterste exciteert, doch *weigeren* daarvan *de logische consequentie te ondergaan*, niet mee schuldig als de man wanneer hij uiteindelijk komt tot verkrachting aan *onbeheerste daden van mannelijke uitzinnigheid?* ⁽³³⁾[sic]

Het meisje staat 'seksuele toenadering' toe, de jonge man 'gaat over tot de uiteindelijke daad'. De man drijft 'zijn verzoenende wil' door en de 'onwil' van de vrouw. Vrouwen winden hun partner op, maar weigeren de 'logische' gevolgen te 'ondergaan'.

- De vrouw is ondergeschikt vanuit 'de natuur'
Ook in *Humo* vinden we brieven terug waaruit blijkt dat 'de' vrouw nooit de gelijke kan zijn van 'de' man, omdat de 'natuur' hen onderscheidt. Vrouwen, die wel fysieke gelijkenissen tonen met mannen, hebben, ik citeer: 'een chromosoom te veel' ⁽³⁴⁾

- De vrouw is uit op geld

33) HUMO Nr. 2057 (07/02/1980).

34) HUMO Nr. 2064 (27/03/1980).

5.1.2. Denken over 'de man'

- De man als actieve jager

In de burgerlijke ideologie is de man de actieve partner, die steeds op jacht gaat om zichzelf te bevredigen en als dit niet kan bij zijn eigen vrouw, dan zoekt hij het bij anderen. Deze dubbele moraal kent zijn oorsprong in de verpreutsing op het einde van de negentiende eeuw, maar sporen van dit gedachtegoed vinden we in de beginjaren van de rubriek nog terug.

'[...] Ook vindt ze [de verloofde van de schrijver] het prettig, dat ze zelf nog vrij jong zal zijn, als haar man over de veertig jaar is, en dat hij minder gemakkelijk naar avontuurtjes zal zoeken. [...]' (35)

- Het mannelijk vlees is zwak

Mannen hebben altijd zin in seks of ze moeten er altijd zin in hebben. Niet alleen is het een gedachte die in traditionele moraal paste, ook wordt ze verder gezet tijdens de seksuele 'bevrijding'. Onder andere in porno (hoofdzakelijk gericht op mannen), maar ook in reclame leeft de idee dat mannen altijd in staat zijn seks te hebben. Door deze visie worden gevoelens van mannen op de achtergrond geschoven alsof ze er niet toe doen.

- De man kan ook slachtoffer zijn

Een eerste spoor van verandering in het imago van de man als boosdoener vinden we in 1975 naar aanleiding van een echtscheiding. Mannen gaan zich nu ook kwetsbaar opstellen, bijvoorbeeld in verband met het hoederecht van hun kinderen. Het traditionele idee, dat de vrouw de zorg voor de kinderen op zich neemt, wordt ter discussie gesteld. De man wordt ook iemand die rechten moet krijgen. Want niet alleen de vrouwen, maar ook de mannen worden onrecht aangedaan.

- Een 'andere man'?

De idee, dat enkel vrouwen in een bepaald rollenpatroon worden geduwd, wordt hier aangevochten. Ook mannen worden gesocialiseerd: zij mogen niet huilen, zijn niet gevoelig, wel beredeneerd en koel. Ook mannen worden opgeroepen los te komen van het traditionele patroon dat voor hen wordt uitgestippeld. Dergelijke indicaties zijn verklikkers voor een ommekeer in de samenleving. Het traditionele denken over mannen en vrouwen staat op losse schroeven, maar betekent niet dat er daadwerkelijk al veel veranderd is.

5.1.3. Denken over de 'ander' (36)

Reeds in 1965 horen we een unieke stem, die pleit voor een beter begrip van homoseksualiteit. De vrouw klaagt de onwetendheid aan, waardoor mensen geen onderscheid kunnen maken tussen het 'abnormale' en het 'normale'. Met de coming-out van Will Ferdy ver-

(35) HUMO Nr. 1055 (24/11/1960).

(36) Volgens Foucault creëert het traditionele discours door zijn eenzijdige visie op seksualiteit een Ander, dit zijn de mensen die niet voldoen aan de traditionele norm. De meest succesvolle toepassingen vond zijn theorie bij de feministen en de halebibeweging.

schijnen er een groot aantal brieven waarin de moed van deze man bewonderd wordt. Het is nog niet evident om uit te komen voor je geaardheid, het vraagt immers 'moed en durf'. Ook wordt vaak verwezen naar hoe moeilijk het moet zijn voor ouders. Homoseksualiteit wordt op dat moment nog gezien als een 'ontgoocheling'. Dat verandert in de daaropvolgende jaren. In de jaren tachtig mogen seksuele voorkeuren van minderheidsgroepen niet bestempeld worden als afwijkingen ('zo spreekt u niet over de diepste roerselen van de mens'). In de jaren negentig krijgen we twee brieven die gaan over Jo de Poorter. In de ene wordt hij bejubeld, omdat hij openlijk uitkomt voor zijn homoseksualiteit, in de andere gaat men zich hierover beklagen. Ook in andere brieven vinden we deze twee houdingen terug. Enerzijds vindt men het positief dat men voor zijn homoseksualiteit uitkomt. Anderzijds vindt men het niet nodig steeds weer met de neus op de feiten gedrukt te worden, alsof homoseksualiteit van hen een ander mens maakt.

5.1.4. Denken over seks en de seksuele revolutie

Het fabeltje dat de seksuele revolutie zich onverwijd inzette in de jaren zestig, strookt in geen geval met bijvoorbeeld deze lezersbrief uit 1960: '[...] Onze ouders konden zich gelukkig prijzen dat zij nog in een maatschappij leefden die nog goed, zedig en godvrezend te noemen was. (Denk maar aan het heimwee van oudere mensen naar de tijd van toen!) Zij waren gelukkig en niet bezeten met complexen, neurosen en psychosen als de verwilderde en ontspoorde mens van nu. Laten we terugkeren tot de toestand van toen, al het onzedige uit ons leven bannen en allemaal weer gelukkig en rein worden.'⁽³⁷⁾

In *Humo* laten zich nog vaak mensen horen die niet onverdeeld gelukkig zijn met de geleidelijke doorbreking van het taboe op seksualiteit. Vaak wordt teruggegrepen naar de 'tijd van toen'. Natuurlijk klopt die redenering niet. Taboes zorgen evenzeer voor 'complexen, neurosen en psychosen', denk maar aan onverwachte zwangerschappen en zelfmoord naar aanleiding van homoseksualiteit.

Seksualiteit wordt in sommige brieven gezien als een drift die ontstaat door vrouwelijke en mannelijke instincten. Het is de idee van de beheerste moraal, waarbij seksualiteit gekanaliseerd wordt en angst overheerst. Er mag niet over seks gepraat worden, want hiermee wil men enkel op deze lage instincten werken. Een mens wordt in een andere brief door de seksuele bevrijding 'een slaaf van zijn driften'.

Vanaf de jaren tachtig vinden we voorbeelden waarin de idee dat seks aan de voortplanting is gekoppeld, wordt doorbroken. Niet alleen komt er aandacht voor de seksualiteit van de vrouw, ook is er nu aandacht voor alternatieve seksualiteit, zoals bijvoorbeeld bij mensen

(37) HUMO Nr. 1309 (07/10/1965).

met een handicap, holebi-seksualiteit, ... Een aantal brieven bewijst ook dat seksualiteit niet altijd een initiatief van de man is. Seksualiteit kan ook met wederzijdse instemming gebeuren. De romantische opvatting dat seksualiteit niet zonder liefde kan, wordt in verschillende brieven doorbroken. In 2000 wordt dit zelfs expliciet gesteld in het kader van een brief over parenclubs. De seksuele monogame moraal wordt afgedaan als een bron van 'frustratie en psychisch ongenoegen'.

5.1.5. *Uitdrukkingen van seksualiteit in de taal*

Het taalgebruik in de brieven evolueert van 'overwegend' verbloemend en eenzijdig naar 'overwegend' expliciet en divers. Of 'expliciet' en 'diverse uitdrukkingen' het definitieve eindpunt betekenen in de evolutie, is helemaal niet zo duidelijk. Misschien evolueren we weer naar een verbloemend taalgebruik of misschien naar een ander taalgebruik dat nog meer aandacht heeft voor diversiteit. De vaststellingen die ik maakte, van meer eenvoudig naar meer expliciet en van eenvoudig naar divers, worden ook bevestigd door Marc Hooghe en Brinkgreve en Korzec in hun onderzoek naar de Margriet-lezersbrief.

Voorbeelden:

- Verbloemend

'[...] Toch zou ik niet willen dat ze *van het leven op de hoogte gebracht wordt* zoals D.H. uit Turnhout schrijft.' (38)

Homoseksualiteit wordt tot in de jaren tachtig aangeduid met 'homofilie'.

'Ik weet niet precies wat voor *vuiligheid* dat die heer in naam van de kunst op de Vlaamse TV wil laten verschijnen, maar ik vermoed waar hij naar toe wil.' (39)

- Expliciet

'Toen ik eenmaal op kot ging en als student enkele relaties had, kon ik me er niet toe brengen een vrouw *mijn penis* te laten aanraken, uit angst dat ze me pijn zou doen. Nog langer duurde het voordat ik een vriendin zó vertrouwde *dat ze me mocht pijpen* (!); ik was bang dat ze me zou mishandelen. [...] niet alleen had het me de nodige problemen bespaard maar bovendien ben ik een beetje jaloers op onbesneden mannen: ik zal nooit weten hoe het voelt *de voorhuid terug te rollen*. Volgens een kennis 'een sensatie op zich' (40)

'[...] Er zijn voor een man trouwens weinig dingen te bedenken die aangenamer zijn dan *neuken* in de houding waarbij de vrouw op handen en knieën zit, terwijl de man langs achter er tegen haar bips aanstoot. [...]' (41)

(38) HUMO Nr. 1018 (10/03/1960)
(Cursivering door auteur).

(39) HUMO Nr. 1023 (07/04/1960)
(Cursivering door auteur).

(40) HUMO Nr. 2575 (11/01/1990)
(Cursivering door auteur).

(41) HUMO Nr. 2868 (22/08/1995)
(Cursivering door auteur).

- Diversiteit

'[...] Als doordeweekse lerares in een katholieke school, gelukkig getrouwd en met drie kinderen, prijs ik mezelf gelukkig dat er onder mijn kennissen en vrienden ook *homo's* (m/v) zijn, en reken maar dat dit een verrijking is voor ons gezin, omdat groot en klein nooit genoeg hechte relaties kunnen ervaren. Met deze brief wil ik alle 'rozen' dan ook laten weten dat ze niet alleen vechten.[...]' (42)

5.2. Emancipatie

De twee belangrijkste emancipatiebewegingen van de laatste veertig jaar komen uitgebreid aan bod in *Humo*. De vrouwenemancipatie valt niet altijd in goede aarde. Vrouwen zijn 'jaloers' op de posities van de mannen en willen die innemen. Ze zijn uit op geld, vinden zichzelf te goed om voor kinderen en het huishouden te zorgen. Eigenlijk willen ze alleen de mannen na-apen. Dit zijn zowat de ideeën die overheersen. Ze komen echter niet alleen van mannen maar ook van vrouwen. Daarnaast wordt er ook kritiek gegeven op het beeld van 'de' vrouw dat eigenlijk neerkomt op het beeld van een Westerse vrouw.

In de holebi-emancipatie zijn er twee tendensen te onderscheiden: enerzijds willen sommige lesbiennes en homo's met rust gelaten worden, anderzijds willen sommigen de maatschappij verplichten om holebi's te aanvaarden zoals ze zijn. Vooral in de beginperiode wordt 'de homoseksueel' (dat vrouwen ook homoseksueel konden zijn, daar werd nog niet bij stil gestaan) beschouwd als iemand die zich moet integreren in de samenleving. Hiertegen wordt in de jaren tachtig door radicale homogroeperingen (m/v) gereageerd. Daarnaast leeft in de holebi-beweging van de jaren zeventig en tachtig een dichotomie tussen de lesbische en de homobeweging. Het is pas in de laatste jaren dat zij naar elkaar toegroeien.

5.3. Angst en taboes

5.3.1. Seks als taboe

In de jaren zestig en zeventig wordt sterk gepleit voor seksuele voorlichting. Seksualiteit moet beheerst worden en daartoe moeten jongeren worden voorgelicht. Dit ter voorkoming van drama's zoals onverwachte zwangerschap en abortus. Ook wil men ervoor zorgen dat men opgroeit met een 'normale' seksualiteit, lees heteroseksualiteit. Op die manier propageert seksuele voorlichting de norm: het gaat om seksualiteit tussen twee personen van een verschillend geslacht, ongeveer even oud en getrouwd. De verantwoordelijkheid voor deze voorlichting en de 'bescherming' van hun kinderen ligt bij de ouders.

5.3.2. Censuur

In *Humo* wordt sterk gereageerd op de beperking van de vrijheid door de censuur. In de jaren zeventig komt de overheid sterk in de clinch

(42) HUMO Nr. 2387 (19/01/1995)
(Cursivering door auteur).

met de bevolking. Velen vinden het onterecht dat zij afgehouden worden van bepaalde publicaties omdat die zedenschendend zouden zijn. Hiervoor beroepen ze zich meestal op hun vrijheid en hun rechten. De verstrengeling van Kerk en Staat, waarin mensen houvast vinden in moeilijke economische en politieke tijden, wordt steeds minder belangrijk. Vooral rond porno is er in de jaren zeventig heel wat te doen, onder andere door het toedoen van de toenmalige minister van Justitie Vranckx.

5.3.3. Seksueel geweld

Seksueel geweld vormt een negatieve keerzijde van seksualiteit. Door de liberalisering en de emancipatie komt er nu aandacht voor verkrachting en mishandeling. Vooral met betrekking tot kinderen blijkt men zeer gevoelig te zijn. Niettemin wordt pedoseksualiteit in de jaren tachtig niet altijd negatief benaderd. In de jaren negentig daarentegen wordt dit volledig tenietgedaan. Incest en pedoseksualiteit zijn onderwerpen waarover meestal persoonlijke verhalen worden verteld. In tegenstelling tot verkrachting worden ze nooit betwijfeld. Je kunt zeggen dat er hier een nieuw soort taboe ontstaat: het taboe op de kinderlijke seksualiteit. Vooral in het post-Dutroux tijdperk worden mensen die zich negatief uitlaten over slachtoffers van pedoseksualiteit of incest afgestraft. Het taalgebruik liegt er dan ook niet om: 'in het land van Dutroux', over Paul Marchal: 'hij die het ondraaglijke geleden heeft', 'het zwarte schaap'.

6. Tot slot

Lezersbrieven vertellen ons heel wat over de maatschappij. In de kwantitatieve analyse zagen we de opkomst van onderwerpen waarvoorheen een taboe op rustte. Bovendien kwamen een aantal belangrijke maatschappelijke processen van de afgelopen veertig jaar naar boven. Heel simplistisch evolueren de meningen van een brede, wijdverspreide consensus naar een sterk verdeelde consensus. Mede door het proces van individualisering, waar we ook in de brieven sporen van terugvonden, gaan mensen hun eigen waarheid samenstellen. Door de toegenomen levensstandaard en de democratisering steunen zij immers niet meer op Kerk en Staat om hun leven richting en zin te geven, maar op zichzelf of andere instituties.

Meer dan ooit wordt gepraat over seksualiteit, zelfs over haar negatieve zijden. Bij seksualiteit worden vraagtekens geplaatst, vroegere waarden komen onder druk. De gedachte 'vroeger is beter' gaat zeker voor de lezersbrieven in *Humo* niet op. 'Weg met de onderdrukking van de seksualiteit' lijkt de boodschap wel. Toch werken op een onbewust niveau nog een heel aantal traditionele ideeën door. Zo moet seksualiteit in de jaren zestig-zeventig nog beheerst worden, er mag

wel over gepraat worden, maar dat heeft ook als doel een zo groot mogelijke controle te behouden over de seksualiteit. Jongeren moeten worden ingelicht, niet omdat zij zouden kunnen genieten van hun seksualiteit, maar vooral ter voorkoming van ongewenste zwangerschap en eventueel abortus.

Open Venster is zeker geen plek waar vrede en consensus heerst, integendeel. Geregeld veroorzaken brieven grote stormen in het *Venster*. Meestal is de aanleiding een brief met gedachten die voor die tijd als voorbijgestreefd werden bestempeld. In de jaren tachtig lijkt de grote strijd over de vrijmaking van de seksualiteit voorbij te zijn. Toch is dit niet het geval. Er komen brieven die pleiten voor een andere seksualiteitsbeleving dan de puur heteroseksuele, monogame en zijn er brieven die aandacht hebben voor de lichamelijke genotsbeleving.

We zien in het taalgebruik heel duidelijk de effecten van de emancipatie, vooral van man en vrouw. Er wordt aandacht besteed aan de woordkeuze. Steeds minder wordt verbloemd, dingen worden bij hun naam genoemd.

Veranderingen over een tijdsspanne van veertig jaar kunnen we geen revolutie noemen. Waarden en normen lijken maar heel langzaam te verschuiven. Alles bij elkaar lijkt de norm nog steeds de heteroseksuele monogame relatie, maar er is plaats en begrip voor alternatieve levensvormen en vormen van seksualiteitsbeleving. Maar het verbod op voorhuwelijkse seks lijkt zowat verdwenen, de voortplantingsfunctie van seks wordt sterk ter discussie gesteld, evenals de centrale rol van de coïtus. Dat is toch wel een hele weg die afgelegd is. Geen revolutie, maar zeker wel een evolutie. Bovendien is het een 'gemiddelde'. Hoewel er een grotere tolerantie is, blijven sommige meningen nog heel erg tegengesteld. Ondanks het vele lobbywerk kunnen we nog niet spreken van een seksueel gediversifieerde norm.

De evolutie is echter nog niet ten einde. De seksuele bevrijding heeft nog niet de onverhoopte successen geboekt die haar wel eens worden toegeschreven. Maar een vergelijking met een ideaal is nooit goed. Er zijn positieve resultaten geboekt, er is een grotere diversiteit, meer aandacht voor zaken waar vroeger geen aandacht voor bestond, meer begrip en ten slotte ook een hogere waardering voor iets dat, laat het ons niet vergeten, veel mensen ook gelukkig kan maken.